

ומשנינן: "דבר הלמד מעניינו". עדיף לרבות מיתור הפסוק ענין הדומה לענין שעליו מדבר הפסוק.

ואיסור לא תגזול **בעניינא ד"שכיר" כתיב**. א-ב-1 שנאמר [ויקרא יט] "לא תעשוק, ולא תגזול". וכבישת שכר שכיר היא הנקראת בתורה "עושק", לכן יש לרבות מן היתור לאו נוסף לכובש שכר שכיר, ולא לריבית ואונאה.

עד עתה דיברנו למה נצרף הלאו של "גזול", שהוא חטיפת הממון בפני הבעלים, ונאמר בו [ויקרא יט יג] לא תעשוק ולא תגזול. הרי ניתן ללמוד את האיסור מריבית ואונאה.

עתה תשאל הגמרא על הלאו של "גניבה", הנאמר קודם לכן [פסוק יא]. וגניבה פירושה, לקיחת הממון שלא בפני הבעלים — כגון בלילה.

והכי מקשינן: "לא תגנובו" **רכתב רחמנא** [ויקרא יט פסוק יא] לאסור גניבת ממון, למה לי? הלא נוכל ללמוד איסור לחסר ממון חברו מריבית ומאונאה!

ומתריצין: הפסוק של לא תגנובו נכתב כדי לרבות עוד אופנים של גזילה שגם הם אסורים.

ובדתניא: ממה שכתבה התורה "לא תגנובו" בלשון רבים, אנו למדים כי איסור גניבה הוא בכל אופן, גם כשכוונת הגניבה לא היתה להנאת הגנב עצמו, כי אם על מנת למיקט, בכדי לצער את הנגזל.

וכמו כן, איסור "לא תגנובו" קיים, גם אם

השווה באיסור ריבית ואונאה **שכן גזולו** [המלווה מחסר ממונו של הלווה, והמוכר מחסר ממונו של הלוקח].

אף אני אביא גזל, שאין לך מחסר ממון גדול ממנו, וודאי יהא אסור!

ומשנינן: **אמרי, הכי נמי**, אכן ניתן ללמוד איסור גזל מאיסור אונאה וריבית בלימוד של כמה הצד (7).

אלא אם כן, תחזור הקושיה, **לאו בגזל, למה ליו?**

נתרץ: הלאו של לא תגזול בא לרבות לאו **לכובש שכר שכיר**, למי שכופר ונמנע מלשלם שכר שכיר. ואיסור זה לא היה נלמד מריבית ומאונאה, כי כובש שכר שכיר איננו מפסיד ממון לחבירו, אלא שמונע ממנו את שכרו המגיע לו.

ותמהינן: האם לכובש שכר שכיר צריך ריבוי? והרי "**כובש שכר שכיר**" **בהדיא כתיב ביה** איסור, שנאמר [בדברים כד] "לא תעשוק שכיר עני ואביון"?

ומשנינן: מה שכתבה התורה פסוק נוסף, היינו לעבור עליו [הכובש שכר שכיר] **בשני לאוין**.

ומקשינן תו: אם כדברייך, שהפסוק לא נצרף לגופו אלא לרבות במקום אחר שני לאוין, מנין לך להעמיד את הפסוק על כובש שכר שכיר דוקא!

ולוקמה ברבית ואונאה, לעבור עליו **בשני לאוין?**

7. והקשו התוספות וכי כל גזילה ניתנת להלמד מאונאה, והלא עבדים נתמעטו מאונאה בפרק

ומקשה ליה: טומן משקלותיו! הלזה צריך ריבוי, היינו גזל מעליא הוא! ומה חידוש יש באיסורו, הרי בזה גזול הקונה את המוכר בידיים?

ומתרץ ליה: לעבור עליו, חידוש התורה בלאו זה, הוא לומר כי עובר המטמין את משקולותיו במלח מיד משעת עשייה. ואף אם בסוף לא שקל במשקל זה, ולא חיסר את חברו, או שתיקן אותו, אף על פי כן עובר הוא ב"לאו" על עצם "ההטמנה".

תנו רבנן: כתוב בתורה "לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה".

וכך פירשוהו חכמים:

"במדה" — זו מדת קרקע. הזהירה התורה על מודד הקרקעות שלא ימדוד לשני אחים הבאים לחלוק את השדה [או לשני לקוחות הבאים לחלוק שדה⁽⁹⁾], לכל אחד במצב שונה. כגון לאחד האחים ימדוד בימות החמה, כשהחבל יבש וקצר יותר, ולאחד — [לאח השני] ימדוד בימות הגשמים כשהחבל מתפשט בסיבת הרטיבות ונעשה

כוונת הגנב היתה לטובתו של הנגזל. כגון על מנת לשלם לו תשלומי כפל. — כלומר באופן שידע הגנב כי לא ירצה חבירו לקבל ממנו מתנות. לכן הלך וגנב לו ממון, על מנת שיתחייב לשלם לו "תשלומי כפל" ויהנה אותו בכך, אף גניבה זו אסרה התורה.

נאמר בתורה [ויקרא יט פסוק לה] "לא תעשו עול במשפט במדה ובמשורה". כלומר, התורה אסרה למוכר או לקונה לשקר במשקולות באופן שיגרם הפסד לקונה או למוכר על ידי זה.

אמר ליה הקשה רב יומר לרב אשי: איסור לאו, דכתב רחמנא במשקולות, למה לי? הרי מוכר או קונה המשקר במשקולותיו, מחסר הוא ממון מחברו שלא כדין, וכבר נאמר בתורה איסור על גזל ואונאה?

אמר ליה: לא נצרך הלאו, אלא לרבות איסור לטומן משקלותיו במלח. קונה שמטמין את המשקולת במלח, שעל ידי הטמנתם במלח נוסף כובד למשקל, ומפסיד הלוקח את המוכר שלא כדין.⁽⁸⁾

אם כן, ניחא מדוע לא העמידה הגמרא את איסור גזילה על עבדים, כי גם בהם יש לימוד מרווח מאונאה ומריבית.

8. כך פירש רש"י פירש כי הטמנת המשקולות במלח מכבידה על המשקל, ומדובר במשקולות הקונה. והתוספות הקשו עליו בכבא בתרא [דף פט:]: שלפי זה לא מדובר כאן על המוכר כי אם על הלוקח, וזהו דוחק כי אינו מתפרש כאשר ב"לא ירתיח".

9. הוספת הרשב"ם בב"ב שם'.

הזהב ואם כן לא נוכל ללמוד איסור גזילתם מאונאה, ואם כן שפיר נצרך איסור גזל על גזילת עבדים ונשאר התוספות בקשיא?

ותירץ הגר"ח: אמנם נתמעטו עבדים מאיסור אונאה, אך אין הפירוש בזה שהותר "גזילתם" על ידי אונאה, כי הלא אדרבה, כשהמוכר מוכר עבדיו במחיר יקר אין הוא גוזל את העבדים כלל, כי אם את כספו של הלוקח. ואם כן, מה שמיעטה התורה עבדים מאונאה, בהכרח שהוא לא משום שלא הקפידה התורה על "גזילת עבדים" אלא משום שלא נכללה מכירת עבדים בכלל הפרשה של אונאה כלל.

ארוך יותר. כי על ידי זה אין החלוקה נכונה, כי זה שמדדו לו בקיץ יקבל שדה גדולה יותר מזה שמדדו לו בחורף⁽¹⁰⁾.

”במשקל” — פירושו **שלא יטמין משקלותיו במלח** וכאשר למדנו לעיל שעובר המטמין ב”לאו” על עצם ההטמנה.

”ובמשורה” — פירושו **שלא ירתיח** שלא ימהר המוכר במזיגת היין לתוך ”המשורה” — הכלי שמודדים בו יין — באופן שמעלה היין קצף, ונראה כאילו הכלי כבר מלא⁽¹¹⁾.

והלא דברים קל וחומר, יש ללמוד מזה בקל וחומר. ומה **משורה**, הכלי הקטן שמדתה היא אחד משלושים [וישעה] בלוג. הקפידה עליו תורה שלא ירתיח בה יין, למרות שמדת הקצף קטן כל כך [פחות ממאית הלוג]. קל וחומר לכלי מדות גדולים יותר, כגון, היין, או אפילו חצי היין, ושלישית ההיין, ורביעית ההיין.

וקל וחומר בן בנו של קל וחומר, למדות גדולות ממש, כמו לוג וחצי לוג ורביעית הלוג, שודאי ההרתחה בהן אסורה.

אמר רבא: למה לי דכתב רחמנא, מדוע

ראתה התורה להזכיר **”יציאת מצרים”** בסוף פרשת **ריבית** [בויקרא פרק כה פסוק — לח]?

כמו כן, מדוע כתבה התורה ענין **”יציאת מצרים”** בפרשת **ציצית** [במדבר בפרק טו פסוק מא]?

וכמו כן מדוע כתבה התורה ענין **”יציאת מצרים”** בפרשת איסור **משקלות** [בויקרא פרק יט פסוק לה]?

ומפרש רבא: טעם הזכרת יציאת מצרים בשלשת המקומות האלו באה להעיד ולומר, שכך **אמר הקדוש ברוך הוא**:

אני הוא שהבחנתי במצרים בשעת מכת בכורות בין טפה של בכור, לטפה שאינה של בכור. בכל משפחה במצריים, מלבד הבן הגדול לאביו, הבחין הקב”ה מי עוד מהבנים היה **”בכור”** דרך זנות, דבר שעניני אדם לא יבחינו, והרגו.

כמו כן, **אני הוא שעתיד ליפרע** [לתבוע עונש] **ממי שתולה מעותיו בבכור.** אדם מישראל המשקר על מעות שלו, ואומר עליהם שהם של נכרי, ועל ידי שקר זה,

10. ופירוש אחר הביאו מרבינו חננאל, כי החילוק בין ימות החמה לימות הגשמים הוא לא ב”חבל המדידה” אלא בקרקע עצמה, כי בימות החמה הקרקע מתבקעת מיובש, וארוכה יותר מאשר בימות הגשמים, שאז היא מתכווצת. [רשב”ם ב”ב שם]

11. וחידשו התוספות בבבא בתרא, כי יש איסור **”בעצם ההרתחה”**, גם אם בסוף לא מדד במצב של רתיחה, וכעייין מה שאמרה הגמרא בענין

”לא יטמין משקלותיו”. שאם לא כן, תקשה קושית הגמרא [הנ”ל] גם על **”לא ירתיח”**, מדוע צריך פסוק, הלא **”היינו גזל מעלייא”**!

אמנם ברמב”ם פרק ח’ מהלכות גניבה הלכה ז’ כתב וזה לשונו: **”אין טומנין את המשקולות במלח כדי שיפחתו, ולא ירתיח במדת הלח בעת שמודד”**. מבואר ברמב”ם כי איסור הרתחה חלה רק בשעת המדידה. ולהרמב”ם צריך למצוא יישוב אחר על קושית התוספות.

מלוח אותם לישראל בריבית⁽¹²⁾, והקב"ה, המבחין ויודע כי הם שלו, עתיד לתבוע ממנו עונש על שהלווה את כספו בריבית, ועל שהכשיל והטעה את חברו באיסור ריבית.

וזהו גם הסיבה שנוזרה "יציאת מצרים" בפרשת משקולות, ללמדנו כי עתיד ה' להפרע ממי שטומן בסתר משקלותיו במלח בכדי להכביד על המשקל, ובכך לרמות את המוכר. אף שעיני בני אדם לא מבחינים ברמאותו, הקב"ה יודע ויעניש.

ולכן גם נזכרה יציאת מצרים ב"יציאת" ללמד: כי עתיד ה' להפרע ממי שתולה [קושר] חוט של יציאת בצבע הדומה לתכלת הנקרא "קלא אילן" בבגדו, ומשקר ואומר בלבבו כי תכלת הוא — כביכול לקיים מה שאמרה התורה "על פתיל תכלת". והקב"ה הבוחן לבבות עתיד להפרע ממנו על הקשירה עצמה, גם אם בסוף לא לבש את

הבגד⁽¹³⁾.

רבינא איקלע [נזדמן לו לבוא] **לסורא דפרת** לעיר "סורא" הסמוכה לנהר פרת, ופגש שם את רב חנינא,

אמר ליה רב חנינא מסורא דפרת לרבינא, כך שאל אותו:

יציאת מצרים, דכתב רחמנא גבי שרצים, לאחר דיני השרצים הטמאים שבסוף פרשת שמיני נאמר, "כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים" — **למה לי מה ענין יציאת מצרים לשם?**

אמר ליה רבינא לרב חנינא מסורא: הזכרת יציאת מצרים שם באה לומר לך,

אמר הקדוש ברוך הוא: אני הוא זה שהבחנתי בשעת מכת בכורות בין טפה של בכור להורגו, לבין טפה שאינה של בכור

ונראה לאחרים כאילו הם של הגוי, והאמת היא כי הגוי מלוח אותם עבור המפקיד בריבית. ויש ראשונים שפירשו "תולה מעותיו ביד נכרי" במקרה והלוה ביקש מהישראל שישגיג לו הלוואה מן הגוי בריבית, ואמר לו אותו ישראל כי אכן השיג לו מהגוי, וכלפי שמיא גליא כי שקר הוא אלא הלוה לו משלו ועבר על איסור ריבית. ולפירושים אלו אין כל ראייה מן הסוגיא מה הדין בכסף של עכו"ם הנמצא אצל ישראל באחריותו הגוי.

13. כך הכריחו התוספות, כי נענש כבר משעת תלייה, דאם לא כן, לא מובן מה צריך "הבחנה" מיוחדת כלפי רמאות שעושה אדם עם עצמו. הלא כשתולה "קלא אילן" הרי עובר על מצוות יציאת, והלא בכל המצוות יכול אדם לרמות את

12. משמע מכאן, כי אילו היה האמת כדבריו שמעות אלו של הנכרי הם, מותר היה להלוות אותם בריבית, והוכיח מכאן התוספות כי מעות של נכרי שתחת ידיו של ישראל אם הם באחריות הנכרי [כלומר שאם יאנסו יפסיד הנכרי ולא הישראל] מותר לו להלוות אותם בריבית. כי נחשב שהגוי הוא המלוה ולא הישראל.

ויש מי שגורס בגמרא אחרת, "תולה מעותיו ביד כותי" כלומר אדם מיישראל שמפקיד מעותיו לגוי, והגוי לא מקבל עליו "אחריות" אלא הם באחריות הישראל המפקיד, שמדין תורה אסור ללוות מעות אלו מן הגוי בריבית, היות והמעות הם של הישראל עצמו, נחשב הוא המלוה את המעות על ידי שליחו הגוי. ועל זה אמר הקב"ה כי עתיד להפרע ממי שמפקיד מעותיו אצל גוי,

שלא להורגו, ולא רק הגדול שבבית מת, אלא המית הקב"ה גם את הבכורים דרך זנות, דבר שעייין אדם לא יודעת להבחין.

כמו כן אני עתיד ליפרע, לתבוע עונש, ממי שמערב קרבי [מעיים של] דגים טמאין שהם זולים, ביחד עם קרבי [מעיים של] דגים טהורין היקרים, ובתערוכת שקר זו הוא מוכרן לישראל. נמצא שמכשילן על ידי זה באיסור, עתיד הקב"ה היודע מחשבות להפרע ממנו.

אמר ליה רב חנינא דפרת לרבינא, אנא, לא התכוונתי בשאלתי מדוע נזכרה יציאת מצרים באיסור שרצים כלל. אלא על מה ששינתה התורה בלשון "המעלה" [אני ה' "המעלה אתכם"] — קא קשיא לי!

ותוכן הקושיא היא: מאי שנא הכא, "המעלה", דכתב רחמנא? במה נתייחדה פרשת שרצים שנקטה בה התורה בלשון "המעלה" אתכם, ולא "המוציא" אתכם כמו שנאמר בשאר מקומות.

אמר ליה רבינא: מה שנאמר שם לשון "המעלה" הוא לכדתניא דבי רבי ישמעאל.

דתנא דבי רבי ישמעאל: אמר הקדוש ברוך, הוא אילמלא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל דבר זה, שאין מטמאין עצמם

באכילת שרצים, דיי. שוה היה להעלותן בשביל מעלה זו בלבד. וזהו לשון המעלה אתכם מלשון "עילווי" וגדולה.

אמר ליה [רב חנינא]: ומי נפיש אנרייהו? האם כל כך גדול שכרו של הפורש מאכילת שרצים טפי [יותר] משכרו של הפורש מאיסורי רבית, ומשכר הלובש ציצית והנזהר ממשקלות, עד שתאמר כי רק למעלת הפורש משרצים בלבד היתה שוה יציאת מצרים, ואילו למצוות רבית ומשקלות לא היו שוה להוציא את ישראל ממצרים?!

אמר ליה [רבינא]: אף על גב דלא נפיש אנרייהו, אמנס לא מצינו כי גדול יותר השכר של הנמנע מאכילת שרצים, מכל מקום, טפי מאיסי למכלינהו. אכילתם של שרצים מאוסה היא בעיני ה' יותר מאשר רבית ומשקלות,

ולכן, בני ישראל, הנטהרים מאכילת השרצים, גדולה היא מעלתן, ולמעלה זו בלבד כדאית היתה יציאתם ממצרים:

שנינו במשנה: ואיזהו "תרבית"? המרבה בפירות, כיצד, לקח הימנו חיטין בדינר זהב רבו

ומשמע מלשון המשנה כי רק "המרבה

עצמו שקיים אותם, ובודאי שיענש?

לכן פירשו התוספות כי נענש על עצם המחשבה הפסולה שחשב בשעת התליה, להחליף תכלת בקלא אילן.

וברא"ש כאן פירש פירוש אחר [וכך משמע קצת מרש"י] — כי התורה מדברת על אדם

המוכר טליטות וקושר בהם "קלא אילן" במקום תכלת, ומוכר הטלית עם "קלא אילן" במחיר של תכלת שהיא יקרה יותר, נמצא איפוא, כי לא רק שאונה את הקונה במכירה, הרי שגם הכשיל אותו בביטול מצות ציצית. [ועייין עוד בפלפולא חריפתא].

היורש אותו "ילבש צדיק" כלומר לו מותר ליהנות מן הריבית ואיננו חייב להחזיר ללוה.

ועל דרך זה מתפרש החילוק שבין הרישא לסיפא:

עד כאן כלומר עד "איזהו תרבות" — דיבר התנא על ריבית דאורייתא — ומתקיים בו "יבין רשע וילבש צדיק" כלומר, אין בניו חייבים להחזיר את הריבית!

ומיד תמהה הגמרא: **עד כאן**, ותו לא? וכי הפטור של היורשים להחזיר את הריבית נאמר רק על ריבית דאורייתא, ולא על ריבית דרבנן?

אדרבה הלא איסור דרבנן קל יותר, וכל שכן שבו לא יהיו הבנים חייבים להחזיר את הריבית!?

אלא בהכרח כוונת רבא היא: "אפילו" **עד כאן** — כלומר אפילו בריבית של תורה החמורה, גם בה — חלוק דין המלוה מבניו בכך, שהמלוה עצמו חייב בהשבת הריבית, ואילו היורשים פטורים מלהשיב את הריבית. וכדברי הפסוק "יבין רשע וילבש צדיק".

אך כל זה "עד כאן", כלומר בריבית מן התורה.

אך מכאן ואילך — כלומר באבק ריבית — אפילו הרשע עצמו "ילבש" את הריבית ואינו חייב בהשבה כלל, כמו שיבואר בהמשך הסוגיא⁽¹⁴⁾.

מביאה הגמרא ביאור נוסף על לשון התנא

בפירות" מוגדר כ"תרבות", ואילו מה ששינו קודם — לא.

ותמהינן: **אטו כל הני דאמרינן עד השתא**, וכי מה ששינו ברישא של המשנה, איזהו נשך המלוה סלע בחמשה דינרים, וכן סאתיים בשלש סאין — **לאו ריבית הוא?**

אמר רבי אבהו: וודאי, כי גם דין הרישא בכלל ריבית הוא, אלא שחלוקת המשנה כך היא:

עד כאן דיבר התנא על ריבית של תורה, **מכאן ואילך** מפיסקת "איזהו תרבות" ואילך, מדבר התנא רק על ריבית של דבריהם [האסורה רק מדרבנן].

וכן אמר רבא בפירוש דברי המשנה:

עד כאן — כלומר ברישא "איזהו נשך" מדבר התנא על ריבית של תורה,

מכאן ואילך — "איזהו תרבות" מדבר התנא על ריבית של דבריהם.

מוסיף רבא לחדד את חלוקת המשנה על פי הפסוק באיוב [פרק כז פסוק יז].

הפסוק שם מדבר שם על דרכי הרשע. ואומר — "יבין [הרשע], וצדיק ילבש וכסף נקי יחלוק".

ופירשו חכמים בתוספתא כי זה המקרא מדבר על "מלוה בריבית",

וזהו פירוש הכתוב, הרשע שלקח ריבית, הרי הוא חייב להשיב את הריבית ללוה. אך בנו

14. כך הוסיפו הראב"ד והר"ן בשיטה מקובצת כאן.

רבי יוחנן אמר: אפילו ריבית קצוצה האסורה מן התורה, נמי [גם היא] אינה יוצאה בדיינין¹⁵).

ומחלוקת רבי אלעזר ורבי יוחנן מקורה בפסוקים כדלהלן:

אמר רבי יצחק, מאי טעמא דרבי יוחנן מנין לו כי ריבית קצוצה יוצאה בדיינים?

ומבאר: דאמר קרא ביחזקאל יח נאמר, "בנשך נתן ותרבות לקח וחי לא יהיה את כל התועבות האלה עשה", שמענו מזה כי עונש הלוקח ריבית — למיתה ניתן, ולא להשבון.

רב אדא בר אהבה אמר, לרבי יוחנן יש מקור אף מן התורה:

אמר קרא בויקרא כה נאמר "אל תקח מאתו נשך ותרבות ויראת מאלוהיך". ומדויק

"ואיזהו תרבות" ותמהנו הרי עד עכשיו גם דיברנו על ריבית.

ומתצינן: עד כאן — דיברנו על ריבית "קצוצה" כגון המלוה סלע בחמשה דינרין, שקצץ המלוה עם הלוה משעת ההלוואה. אך מכאן ואילך — מדבר התנא על "אבק ריבית" כלומר ריבית שאינה קצוצה מראש, אלא נעשית ממילא דרך היוקר והזול, ולכל אבק ריבית קרא התנא ואיזהו "תרבות".

אמר רבי אלעזר: ריבית קצוצה האסורה מן התורה, אם גבאה המלוה באיסור, הרי היא יוצאה בדיינים. בית דין כופים את המלוה [בגופו] להשיב ללוה את תוספת הריבית שלקח ממנו.

אבל "אבק ריבית" האסורה רק מדרבנן, אינה יוצאה בדיינין.

זוהי דעת רבי אלעזר:

ואילו רבי יוחנן סובר, אי עביד מהני, וקנה המלוה את הפרעון של הריבית, ולכן אין הוא חייב בהשבה. ואמנם דחתה הגמרא שם כי לא בזה נחלקו אלא בדרשת הפסוקים כאשר שיטת הסוגיא באיזהו נשך.

אך מכל מקום עולה מהסוגיא שם, כי לרבא הסובר אי עביד לא מהני, קיימת סיבה נוספת להחזרת הריבית מאחר ולא קנה את הריבית הרי היא של הלוה עדיין, וגזל הוא ביד המלוה.

ב. אך בפשטות מבואר לא כך, ממה שהביאה הגמרא לקמן כי מהפסוק של "והי אחיך עמך" אנו פוטרם יורשי המלוה להחזיר את הריבית שלקח אביהם, הרי בהכרח שהריבית קנויה לגמרי לאביהן, שאם לא כן, איך יחזיקו ממון שאינו שלהם בידיהם. ואמנם הגמרא בתחילת פרק הגזול ומאכיל בבא קמא, סברה כי הפטור

15. נחלקו רבי אלעזר ורבי יוחנן אם ריבית דאורייתא יוצאת בדיינים או אינה יוצאה בדיינים. ויש להוסיף כמה נקודות.

א. בגמרא תמורה דף ד: נחלקו רבא ואבבי בענין כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד [כלומר כל איסור של פעולה — מן התורה] אבבי אמר אי עביד מהני, ורבא אמר אי עביד לא מהני. היינו, לרבא, פעולה שאסרה התורה לא חלה, ולאבבי היא חלה, אלא שעבר איסור בזה שפעל כך.

ומצדדת הגמרא שם [בדף ו.] כי זהו ביאור מחלוקתם של רבי אלעזר ורבי יוחנן, שרבי אלעזר סובר אי עביד לא מהני, ועל כן מלוה שגובה ריבית, מאחר ואמרה התורה "אל תקח", אם לקח לא חל קנין הפרעון, ונמצא שהכסף שבידו עדיין של הלוה, ועל כן יוצאה בדיינים.

למלך, וביאר כי אף לדעת החינוך, לא נאמר שיעבוד נכסים בריבית, ומה שבית דין יורדים לנכסי האב בחייו, ומוציאים ממנו את הריבית, הוא מן הדין הידוע של "כופין על המצוות" וכבר יסדו הראשונים כי "עד שאתה כופהו בגופו כפיהו בממונו" כלומר במצוה ממונית, ישנו אופן נוסף של כפיה לקיום המצוה, והוא על ידי כפית הממון וגבייתו עבור התובע! עיין באריכות בשיעורי רבי שמואל רוזובסקי על בבא בתרא סימן יא' שהאריך הרבה בענין שיעבוד נכסים עבור ריבית ושאר מצוות.

ד. רש"י כתב בסוגיתנו כי ריבית שיוצאת בדיינים – היינו שבית דין כופים את המלוה לשלם אם יתבע אותו הלוה בחייו, דייק מזה הט"ז הלכות ריבית סימן קסא ס"ק ג כי בלי שיתבענו הלוה לא חל חיוב החזרת ריבית, ובהלכות שוחד סימן ע' כתב השולחן ערוך כי חיוב החזרת שוחד היא דוקא אם תבע הבעל דין. ועיין בט"ז שם שדימה הדבר למה שכתב רש"י אצלנו בריבית ובטעם הדבר כתב הט"ז כי מאחר וריבית [וכן שוחד] ניתנים ברצון, אין החיוב מוחלט אלא אם כן יתבע הלוה או הבעל דין והדברים טעונים ביאור.

ויש שפירשו אחרת, שכל זמן שאינו תובע הרי זה כמחילה על הריבית. ועיין עוד בביאור הגר"א סימן ע' שדייק דברי רש"י כי הלשון "יוצאת" בדיינים משמעו על ידי תביעה ולא חיוב מצד עצמו.

ד. נחלקו הראשונים בדעת רבי יוחנן אם יש חיוב על כל פנים לצאת ידי שמים ולהחזיר, דעת התוספות בסוגיתנו כי אין חיוב אף לצאת ידי שמים, אך דעת כמה ראשונים שאם בא לצאת ידי שמים חייב להחזיר, אותה מחלוקת קיימת גם לגבי אבק ריבית שגם לדין אינה יוצאת בדיינים אם בא לצרת ידי שמים חייב או לא, ולהלכה נפסק כי חייב לצאת ידי שמים.

של היורשים הוא משום שקנו את הריבית ביאוש ושינוי רשות. הרי שהריבית מוגדרת כגזל ממש, ושייך לקנות אותה ולהפטר מהשבתה, כל זה נכון לפי ההוה אמינא שם בגמרא, אך רבא עצמו דחה ודרש מ"וחי אחיך עמך" כי מעיקר הדין פטורים היתומים להחזיר ולא מצד דין יאוש ושינוי רשות. ויעוין במחנה אפרים ריבית סימן ב' ובאור שמח הלכות מלוה ולוה שהאריכו בזה..

ג. להלכה קיימא לן כי ריבית קצוצה יוצאת בדיינים: והיינו שמוטל על המלוה להחזיר ריבית, והוסיף רש"י כי בית דין אף כופים את המלוה להחזיר.

ואם בית דין יורדים לנכסי המלוה לגבות הריבית – נחלקו בו הראשונים:

דעת הרשב"א הר"ן והנמוקי יוסף בסוגיא, כי אין שיעבוד נכסים על חיוב החזרת ריבית, ואין בית דין נזקקים לנכסיו כלל, היות ואין החיוב של ריבית כחוב ממוני כדוגמת הלוואה גזילה או נזיקין, אלא בגדר מצוה בעלמא. ועל מצוה אין שיעבוד נכסים, והוכיחו דינם מהדין הנזכר [באות שקדמה] כי היתומים פטורים להחזיר את הריבית ללוה, ואילו היה שיעבוד נכסים, היה עליהם להחזיר את ריבית כדין כל מלוה הכתובה בתורה שגבייתו ממשועבדים. מזה הכריחו כי אין שיעבוד על הנכסים, כי אם חובת הגוף.

אולם דעת החינוך מצוה שמג הביא דעת יש אומרים כי גבי ריבית קצוצה בית דין יורדים לנכסיו ומוציאים ממנו כדין הגזילות וחבלות. ולשיטה זו כתב המשנה למלך (פרק ד' ממלוה ולוה הלכה ג') כי פטור היתומים להחזיר את הריבית גזירת הכתוב היא! כלומר, אמנם חל שיעבוד בחיי האב לענין שבית דין ירדו לנכסיו אך הוא נפקע מיד עם מיתתו, מגזירת הכתוב. הקצות החושן סימן ר"צ נחלק על המשנה

מדברי הכתוב כי העובר על איסור ריבית, רק למורא [לפחד] מעונש הקב"ה בלבד הוא ניתן, ולא להשבון. מזה למד רבי יוחנן כי אין עונש ממון לעובר על איסור ריבית, כאשר לעובר על איסור גזל.

רבי יצחק דייק לעיל את הפסוק ביחזקאל [פרק יח] כדעת רבי יוחנן שריבית קצוצה יוצאה בדיינים.

רבא אמר: כי גם בלי הדיוק של "וחי לא יחיה" מגופיה דקרא מהמשך הפסוק עצמו שמיע ליה, למד רבי יוחנן דינו, שנאמר בהמשך הפסוק "מות יומת דמיו בו יהיה". והנה לשון "דמיו בו" אמור על "שופך דם" שהזכיר הנביא יחזקאל קודם לכן בפסוק "הרי שהוקשו מלוי ריבית שגורמים בדם עניות לחבריהם ולמותם ברעב — לשופכי דמים [לרוצחים ממש],

מה שופכי דמים לא נתנו להשבון, אין להם אפשרות תקנה בהשבת המצב לקדמותו. אף מלוי בריבית לא נתנו להשבון, ולא נאמר להם חיוב השבה כאשר בגזל.

אמר רב נחמן בר יצחק: מאי טעמא דרבי אלעזר הסובר "ריבית קצוצה אינה יוצאה בדיינים?

ומפרש מקורו ממה דאמר קרא [ויקרא כה]: את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית וכו', "וחי אחיך עמך",

א-ב

ופירש רבי אלעזר: אהדר ליה, אם לקחת ממנו ריבית, החזר לאחיך הלואה את הריבית, כי היכי דניחי בהדר. בכדי שיוכל לחיות

עמך.

ומקשה הגמרא: ורבי יוחנן, הסובר ש"ריבית קצוצה אינה יוצאה בדיינים", האזי "וחי אחיך עמך", מאי עביד ליה? — למה נדרש הפסוק?

ומתרצת הגמרא: מבעי ליה הפסוק נצרך, לכדתניא — למה ששנינו:

שנים שהיו מהלכין בדרך במדבר, או בכל מקום אחר שאין בו מים,

וביד אחד מהן היה קיתון [כד] של מים. והמים שבכד היו שייכים לו. ובכד לא היה מספיק מים להחיות את שניהם עד שיגיעו למקום שיש שם מים.

באופן, שאם שותין שניהם כל אחד מחצית הכד, הרי הם מתים לאחר זמן, כי לא יספיק להם המים עד שיגיעו לשוב.

ואם שותה אחד מהן את הכד כולו, מגיע הוא לבדו לשוב, אך חברו בוודאי ימות. מה יעשו?

דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם, יתחלקו במים בשווה לצורך חיי שעה, וימותו לאחר זמן. ואל יראה אחד במיתתו של חברו, על ידי שישתה רק הוא והשני ימות בצמא⁽¹⁶⁾.

עד שבא רבי עקיבא ולימד דין חדש, הכתוב אומר "וחי אחיך עמך", הוי אומר, חיך קודמים לחיי חבריך, ללמדינו כי כל החיוב להחיות את אחיך היינו דוקא "עמך", כשגם

16. בסברתו של בן פטורא, כתב מרן החזון איש [ליקוטים סימן כ] "דכיון דיש חיי שעה לשניהם